

Släktforskar dagarna i Köping 2013



Som vanligt ett myller av folk, och en plats för möten mellan Sveriges släktforskare. Bland alla intressanta föredrag har jag gjort ett sammandrag av Dick Harrysons om Bergslagens betydelse i den svenska statsstatens framväxt. Detta finner du på sidan 7.

För övrigt återstår väl bara att önska läsekretsen en fin höst och vinter med många spännande släktforskarupplevelser. Nästa nummer av Anbladet kommer i mars.

Urban Johansson



Anbladet utkommer med 3 nummer per år och utges av Norrtälje Släktforskarförening.

Tidningens adress: Box 280,
761 23 Norrtälje.

Hemsida: www.norrtelje-sff.se

Webmaster: Björn Bergström
webmaster@norrtelje-sff.se

Redaktör och ansvarig utgivare:
Urban Johansson

Tidningen ingår i NSFF:s medlemsavgift, f. n. 150 kr/år.
Bankgiro: 459-5724

Manus och idéer till artiklar kan insändas till tidningen under ovanstående adress. Artiklar och citat ur tidningen får användas efter angivande av källan.

Helårsprenumeration: 100 kr.
Enstaka exemplar av tidigare nummer kan köpas för 30 kr/st.

I NSFF:s styrelse ingår:

Ordf. Urban Johansson
Grovstaväg. 25, 761 93 Norrtälje
Tel: 070-692 48 36
Kassör Sven-Olof Gahnström
Stockholmsv. 24B, 761 43 Norrtälje
Tel: 0176-124 56
v. ordf. Sven Mohlne
Åkerö Västergården 116,
761 94 Norrtälje, Tel: 0176-414 90
Sekr. Willy Menander
Asplundsv. 18, 760 10 Bergshamra
Tel: 0176-261 255
Klubbmäst. Birgit Söderman
Malsta-Ekebyv. 82, 761 71 Norrtälje. Tel: 0176-228 081
Suppl. Bo Schylander
Rosengårdsvägen 123, 186 33 Valentuna Tel: 08-511 740 15
Suppl. Ann-Marie Alfredsson
Grovstaväg. 25, 761 93 Norrtälje
Tel: 0176-266 280

Ordföranden har ordet



I skrivande stund, i slutet av september har hösten ännu inte anlänt till våra breddgrader. Höst definieras ju av meteorologerna som den årstid när medeldygnstemperaturen understiger 10 grader under 7 på varandra följande dagar. En vackrare och varmare eftersommar har vi väl inte sett maken till på många år.

Nu stundar dock den riktiga hösten med påföljande vinter. Man kan verkligen undra om en riktig sommar också måste följas av en riktig vinter. I så fall kan man frukta det värsta vad gäller snö och kyla.

Vi knogar nog i alla fall på litet till mans med vår släktforskning. Forskningen blir i alla fall inte mindre populär med åren. I dagarna börjar den nya omgången av *Vem tror du att du är* på TV och NSFF:s projekt med jourhavande släktforskare för nybörjare på Norrtälje stadsarkiv rullar på. Många har tagit chansen till en kostnadsfri introduktion till vår trevliga hobby.

Hör gärna av dig till Anbladet du som själv leder kurser, om hur det går, hur många ni är och var ni håller till osv.

Tills vi ses igen,
ha det så bra!

Urban Johansson



Bra sagt!

När en kvinna tiger är det alltid för att hon vill säga något.
Elinor Glyn

Jag älskar män som har en framtid och kvinnor som har ett förflutet.
Oscar Wilde

Få säger prosit när den fattige nyser.
Danskt ordspråk

Ingenting är så obehagligt som att bli hängd i tysthet.
Voltaire

Nitet att syssla med nästans skavanker kommer mestadels av olusten att syssla med de egna.
Ola Hansson

Efterlysningar



Skjutskarlar från Åland

Jag söker uppgifter om nedanstående familj som kom till Roslagen från Åland 1809 då den svenska armén retirerade från Åland under dramatiska former. Mannen arbetade som skjutskarl åt den svenska armén.

Per Ersson Eklund f. 14/10 1781 i Jomala, Åland
Hustru Ulrica Carlsdotter f. 29/1 1787, Jomala, Åland
Barn: *Ulrika Charlotta* f. 22/3 1819, Stockholm
Carl Johan f. 11/1 1826, Brännkyrka Stockholm

Enligt flyttningslängden för Brännkyrka 1824 flyttade familjen till L. Herräng i Roslagen, vilket väl måste vara Herräng i Häverö församling.

Den som har uppgifter om någon av dessa personer ombeds kontakta **Gunnar Jansson, Norrhagsvägen 35, AX 22150 Jomala Åland.**

Gunnar låter också meddela att han kan vara behjälplig med forskning i Jomala om någon läsare kör fast där.

Anders Gustav Wallins söner

Denne Wallin ägde en gång de Wallinska gårdarna i Norrtälje. Ann-Marie Resman har några foton, som hon tror föreställer Anders Gustavs söner, David Natanael f. 1868 och Josef f. 1870 båda i Häverö.

Det tredje kortet är taget i en ateljé i Hamburg förmodligen på en av sönerna, men hon vet inte vilken.

Om någon känner igen personerna, så vänd er till **Ann-Marie Resman, Salviagatan 7, 271 38 Ystad.**



Släktträff i Södersund



Den 31 augusti träffades Heribert och Berta Sjöbloms ättlingar med anhöriga, inalles 45 personer på en släktträff i Södersund. Paret bodde vid Norr Nånö. Heribert jobbade på Norrtälje bryggeri och avled 1978. Berta, som var sömerska avled 1968. NSFF:s kassör Sven-Olof Gahnström berättade om släktens öden.

Foto: Jörgen Kårlin

På tapeten



Norrtälje stads framtid

Den 28 maj inbjöd Norrtälje fornminnesförening till debatt om Norrtäljes kommuns framtid i kulturellt och arkitektoniskt hänseende. Roslagsmuseets framtid i den kombinerade musei- och konsthallsbyggnaden var på tapeten liksom byggplanerna vid busstationen och i hamnen. Fornminnesföreningens ordförande Lennart Jansson hälsade publiken i den fullsatta salen välkomna och vice ordföranden Anders Thornström fördelade ordet mellan de som deltog i debatten.

Många kritiska synpunkter framfördes mot byggplaner, som bestäms av byggbolagen och där kommunen i efterhand går in och skapar detaljplaner efter bolagens önskemål. Det borde givetvis vara tvärtom dvs. att kommunen planerar bebyggelsen och att byggbolagen får rätta sig efter detta.

Man efterlyste också ett skönhetsråd som skulle kunna komma med värdefulla synpunkter vid nyproduktion i Norrtälje stad så att de värsta stilbrotten kunde undvikas.

Majoriteten i kommunen fick också hård kritik för att den stryper all debatt både i fullmäktige, genom att exempelvis beräkna kostnaden för den nya konsthallen till 18 miljoner så att frågan inte behöver lyftas till fullmäktige och för att inte tillåta någon debatt i kommunstyrelsen, där de färdigberedda ärendena klubbas i en rasande fart. Kulturen sitter oerhört trångt i denna kommun.



Efter den livliga debatten trängdes alla vid kaffeserveringen.

Foto: U.J.

Mormoner i Roslagen

I Anbladet som utkom i oktober 2012 ställde Nils Halterby en fråga om mormoner som funnits i Roslagen.

När prästen Per August Åkerlund, född 10 november 1818 i Gävle kom till Kårsta som pastorsadjunkt 1845, upplevde kårstaborna, att de fått en ovanlig präst som predikade med inlevelse och ställde syndare av alla slag inför Guds domstol. Hösten 1847 ingick han äktenskap med friherrinnan Henrietta Leuhusen på Beateberg, Rö och bosatte sig på hennes egendom Backa i Kårsta. Åkerlund kom att medverka i bildandet av Kårsta Baptistförsamling, men i början av 1860-talet blev han utesluten på grund av att han börjat hylla mormonernas lära. Han kan vara en av dem som spred mormonernas lära i Roslagen.

En son till Åkerlund var riksdagsmannen Erik Gabriel Henric Åkerlund, född 30 mars 1853 i Kårsta och senare boende i Lovisedal i Rö och Jersö i Söderby-Karl.

Litteratur: Hans Ljunggren: Helgade hus, 1995
Husförhörlängden i Kårsta församling 1852-69

Bo Schylander

Emigrantforskning

Den 20 november kl. 18.30 föreläser Anna-Lena Hultman på Norrtälje stadsbibliotek om emigrantforskning. Hon tar bl a upp frågan om hur man hittar information om släktingar på andra sidan Atlanten.

Anna-Lena är en stor auktoritet inom detta område så föreläsningen blir säkert mycket givande för alla som har emigranter i släkten.

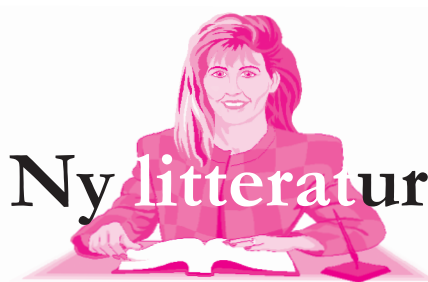
Föreläsningen är ett samarrangemang med Medborgarskolan i Norrtälje. Förra gången NSFF samarbetade med Medborgarskolan om ett föredrag blev lokalen överfull. Vid detta tillfälle föreläste Elisabeth Reuterswärd om hur man hittar okända fäder i sin släkt.

De som anmält sig till Medborgarskolan och betalat i förväg har förtur till föredraget ifall lokalen skulle bli fullsatt.

Som medlem i NSFF betalar du 50 kr, ordinarie pris är 80 kr.

Om du tänker gå, så ring snarast möjligt och anmäl dig!

Glöm inte att anmäla adressändring till Norrtälje Släktforskarförening så du inte missar några utskick.



Segefeldt, C-H, redaktör: Linjett, med vind i seglen. Tre sekler med Rosättra Båtvarv, Hallvigs tryckeri, Morgongåva 2013, 132 sid.

I Anbladet nr 103 hade vi en artikel om Karlsro båtvarv, som då var ute till försäljning. Köpare blev Rosättra båtvarv, granne till det sedan länge upphörda Karlsro. Nu har således Rosättra båtvarv på eget förlag givit ut en vacker bok med rikt bildmaterial om detta anrika varv med rötter i det sena 1800-talet.

Här finns historik om varvets tillkomst, men i huvudsak redogörs för två båttyper som har varit varvets signum, Laurinkostern och Linjetten.

Övergången från båtar av trä till plast i slutet av 1960-talet blev en svår tid för varvet. Räddningen blev en egenproducerad båt som fick namnet Linjett. Våren 1973 provseglades den första modellen, som fick namnet Rosätte. Båten vann också den första kappseglingen hon ställde upp i.

I boken ingår ett register över båtar byggda på Rosättra under åren 1891 till 1970 med båtarnas namn och konstruktör. En mycket trevlig bok för den segel- och sjöintresserade.

U.J.

Jakobsson, J, Gutterop, A: Johan Henrik Friesenheim, karolinen som aldrig gav upp, Borås 2013, 560 sid.

Jakobsson och Gutterop har tagit sig an en relativt okänd person i kretsen av de många militärer och civila som på olika sätt var engagerade i det Stora nordiska kriget 1700-1721. Friesenheim uppvisar en aldrig sviktande lydnad till den svenske kungen och inga offer är för stora för att han skall kunna lösa de åtaganden han fick i uppdrag att utföra. Främst gällde det underhåll och försörjning av armén i Finland men han var också engagerad i andra frontavsnitt.

Som plåster på sår belönades han med adelskap och utnämning till landshövding i ett nyskapat län i Finland.

Biografen känns mycket gedigen och det märks att mycket källforskning ligger bakom återskapandet av händelseförloppet. Ibland skulle jag önska att källhänvisningarna var litet mer precisa. även om käll- och litteraturförteckningen är bra och uttömmande. Friesenheims mödosamma arbete med att försörja karolinerna i fält, skapar en

mycket god bild av de enorma logistiska problem, som vidlader ett så stort krigsprojekt som Karl XII gav sig in i. Utarmningen av Friesenheim blir på sätt och vis också en metafor för utarmningen av hela landet. Boken är hur som helst en mycket läsvärd skildring av detta olyckliga krig, som bara kunde sluta på ett sätt.

Vid sidan av de rena redogörelserna för Friesenheims militära och civila åtaganden förmedlar författarna en god bild av levnadsförhållanden i det svenska riket under 1700-talet. För den som är intresserad av det Stora nordiska kriget är denna bok en guldgruva, speciellt som den sätter fokus på krigshändelserna i den östra rikshalvan, vilka inte berörs så ofta och ingående i andra böcker.

U.J.

Kommande evenemang

Förutom den offentliga föreläsningen den 20 november där NSFF samverkar med Medborgarskolan i Norrtälje, så återstår två evenemang i höstens programverksamhet.

Den 16 oktober föreläser Pelle Signal om den olyckliga ballongfärd som André företog till nordpolen. Denna föreläsning sker på Norrtälje stadsarkiv.

Den 28 november träffas vi till en mingelträff med ett eller två kortare talinslag, men då vi också skall ha gott om tid till samvaro, kaffedrickning och mycket släktforskarprat!

Styrelsen tror att det på sådana träffar kan komma upp många goda idéer till kommande programinslag. Då kan du också som medlem diskutera idéer och utkast med olika styrelsemedlemmar.

Boka in de här tiderna i din almanacka.

PRESSGRANNAR

På Norrtälje stadsarkiv finns många andra släktforskarföreningars medlemsblad till läsning. Som redaktör för Anbladet skulle jag vilja slå ett slag för dessa informationskanaler.

Förutom artiklar av rent genealogiskt intresse finns många intressanta och välskrivna artiklar i allmänkulturella ämnen, som vi släktforskare kan ha stor glädje av.

Storstockholms Genealogiska Förenings tidning *Anropet*, har också en redovisning i varje nummer av ett stort antal medlemstidningars artiklar med uppgift om omskrivna personer och släkter. Bläddra och läs!

Överlöpe gårdsmuseum

På själva nationaldagen den 6 juni passade NSFF på att bjuda in till den traditionella försommarutflykten. Dagen var väl vald. Vi fick ett strålande väder och ett lika strålande mottagande av Torild och Marianne Eriksson, som stod för programmet. Torild visade museets två våningar och berättade om alla allmogeföremål som förvaras där. Han berättade också om sina förfäders liv på gården, de personer som således brukat de föremål som finns där. Marianne stod för det goda kaffet med gott bröd. Alla trivdes förträffligt bra och en liten skara dröjde sig kvar så länge att det också blev fyr- och femtår ute i trädgården. En mycket trevlig avslutning således för de trettio personer som deltog.



Det är inte alltid helt självklart hur äldre tiders bruksföremål från det gamla bondesverige användes.

Bergslagen

Sammandrag av föredrag av Dick Harrison under släktforskar dagarna i Köping.

Bergslagen har haft en så stor betydelse för Sveriges enande och ekonomiska utveckling att man, enligt Harrison nog skulle kunna säga att Gruvfrun är vår första Moder Svea. Hon gav riket dess första rikedomar. Den metall, som började bearbetas senast av alla metaller människan brutit under århundradenas lopp var järnet. Det krävdes mycket hårt arbete och väldigt höga temperaturer för att klara detta. Guld, silver och koppar var lättare att bearbeta och användes framför allt för smyckestillverkning. Järnet bars fram av krigen eftersom man till en början tillverkade vapen. Så småningom började man också tillverka verktyg. Hetiterna var det folkslag, som först började med järnframställning ca. 1500 f. Kr. Till en början använde man myrmalm, som var lätt att ta upp och även att bearbeta. Sådan fanns det gott om i både Småland och Värmland.

Den retoriska frågan om var Svea rikes vagga låg skulle man kunna besvara med Bergslagen enligt Harrison, eftersom det var där man först började med en storskalig järnframställning. Sverige, som fram till mitten av 1200-talet var en federation av självstyrande landskap, började under Birger Jarls ledning att sammanfogas till ett sammanhållet rike. Birger besegrade upproriska stormän i slaget vid Herrevadsbro 1251 och banade väg för ett ökat enande, även om upprorsfanan mot kungen skulle resas många gånger under medeltiden.

Under tiden 1247-51 infördes ett enhetligt skattesystem byggt på naturprodukter såsom vete, råg, lax och ål, som genom tyska köpmän från Hansan kunde omsättas i klingande mynt. Ett stadsväsen börjar byggas upp dit handel och hantverk koncentrerades. Därmed kunde staten få in pengar, som möjliggjorde uppbyggandet av en armé till skydd för centralmaktens maktutövning. Nu stiftade man också lagar för att skydda bondebefolkningen mot stormännens övervåld och maktmissbruk.

Mot slutet av 1200-talet började man utveckla järnhanteringen. Från enkla blåsterugnar, som var gropar i marken som endast gav smidbara järnklumpar till masugnar med så hög temperatur så att järnet smälte och blev mer smidbart. Tackjärnet hettades upp en andra gång och färskades (kolet reducerades) varvid slutprodukten blev osmundjärn. Detta var en stor svensk exportprodukt under 1200-1300-talen, som drog många tyska köpmän till Bergslagen och påskyndade framväxten av stadsväsendet.

Bergsmännen var till en början bönder som organiserade sig i egna korporationer. De blev mycket betydelsefulla för staten och fick också privilegier som ett eget frälse, bergsfrälset.

Tillgången till vattenkraft, skog och malm var de tre viktiga produktionsfaktorerna som lade grunden för Bergslagens stora ekonomiska framgång.

Under 1500-1700-talen kunde staten ta egna initiativ för att utnyttja de stora malmtillgångarna beroende på att den nu var konsoliderad och fungerade effektivt. Samtidigt började man nu sprida de olika delarna i tillverkningsprocessen så att inte naturtillgångarna skulle överutnyttjas. I annat fall var risken stor att hela Bergslagen skulle ha kalhuggits. Utsmidningen av järnet förlades nu till bruken i Uppland, långt ifrån Bergslagen.

Traditionen för järnframställning i Bergslagen var mycket viktig för områdets nya blomstring under 1850-talet. Delvis berodde det på Thomasmetoden, som medgav utnyttjande också av fosforhaltig järnmalm. Anledningen till att Bergslagen därefter minskade i betydelse beror enligt Harrison också på den fosforhaltiga järnmalmen. Denna fanns nämligen i så mycket större mängd i andra delar av världen. Shipping blev nu det nya framgångsreceptet. Jättefartyg transporterade malmen till hamnar i olika delar av världen, dit järnbruken förlades. I Bergslagen fanns inte mycket hamnar och storhetstiden var således förbi.

I stället har nu stora ansträngningar gjorts för att bevara detta vårt industriella kulturarv i Bergslagen. Harrison nämnde t ex Sala silvergruva, av Karl IX kallat riksens förnämsta klenodium, Engelsberg (storhetstid 1600-1800-talen) och Pershyttan (stängdes 1953).

Harrison avslutade sitt lysande föredrag med orden: *Bergslagen är en historisk nyckel till förståelse av nationalstaten Sveriges uppbyggnad. Här smiddes Sverige.*
U.J.



Godegårds säteri

Under medeltiden var ”Godegårds berg” ett av Östgöta bergslags mest malmrika fyndigheter. Flera hyttor anlades i dess närhet. Men då den brukbara malmen tog slut i början av 1600-talet lades de flesta hyttorna ned. På 1640-talet köpte Louis De Geer Godegårds socken med angränsande områden och bildade Godegårds säteri. Som den driftige entreprenör han var införde han nya metoder för järnhanteringen och anlade nya smedjor. Vid mitten av 1700-talet var järntillverkningen vid bruket störst i Östergötland. Vid slutet av 1800-talet minskade produktionen för att 1896 helt läggas ner.

Louis De Geer uppförde 1644 den första herrgården. Denna brann ned 1719 och den nuvarande i barockstil stod klar 1775. De två flygelbyggnaderna är troligen uppförda på 1770-talet.

Bland övriga byggnader som finns på herrgården kan nämnas spikboden från 1600-talet, dit bönderna i trakten levererade hemsmidd spik för vidareförsäljning. Stålugnarna är från 1800-talet.

1775 köpte direktör Johan Abraham Grill (1736-1792) Godegård. Han var son till direktören i Ostindiska kompaniet Abraham Grill (1707-1768). Tidens främste trädgårdsarkitekt F. M. Piper skapade den engelska trädgården med slingrande gångar och lusthus.

Familjen Grill har även anknytning till Roslagen så tillvida att Jacob Grill (1734-1783) byggde Skebo bruks nuvarande herrgård under åren 1767-70.

Vid herrgården finns ett trevligt café samt bruksmuseum.



*Herrgården från väster med de två flyglarna i reverterat timmer. Den stora röda byggnaden är ett av flera magasin från 1700-talet. Till höger längst fram två stålugnar från tidigt 1800-tal.
Foto: U.J.*

Frasses frågespalt

Fråga: Min fasters mosters kusins bryllings äldsta son Evert gick till sjöss som trettonåring. Han lär ha seglat med en brigg som hette Elsa, döpt efter skepparens dotter i andra giftet med Evelina Eriksdotter.

Nu undrar jag om jag kan få hjälp att hitta Evert och hans efterkommande och i så fall, hur lång tid tar det?
Hoppfull

Svar: Tja, ingenting är ju omöjligt. Endera dagen kommer du att få ett privat mail med uppgift om bank och kontonummer där du kan sätta in 1,2 milj kronor. Därefter tar det inte mer än en vecka innan du har svaret.

En viss osäkerhet kan vara kopplad till svaret, men i allmänhet brukar Frasse lösa sådana här frågor. Har du möjligen uppgift om skepparens skonommer? Det skulle underlätta.

Fråga: Hej. Jag heter Evert och har inte haft någon som helst kontakt med min släkt på många år. Jag är nu 98 år och undrar om ni kan hjälpa mig.

Anledningen till min okunskap kan vara att jag varit borta från min hemtrakt i många år, då jag som trettonåring gick till sjöss, beseglade många hav och besåg många platser.

PS. Fartyget som jag seglade på hette Elsa DS.
Nyfiken sailor

Svar: Tja, ingenting är omöjligt. Endera dagen kommer du att få ett privat mail med uppgift om bank och kontonummer där du kan sätta in 1,2 milj kronor. Därefter tar det inte mer än en vecka innan du har svaret.

En viss osäkerhet kan vara kopplad till svaret, men i allmänhet brukar Frasse lösa sådana här frågor. Har du möjligen uppgift din pappas systers mosters bryllings skonommer? Det skulle underlätta forskningen.

Svenska polisen släktforskar

I dagarna har det avslöjats att den svenska polisen för ett register över romer i Sverige. Detta innehåller över 400 personer med släktsammanställningar mellan olika personer.

Registrering av personer efter etnisk grund är förbjuden enligt den svenska datalagen, som i sin tur bygger på ett EU-direktiv.

Kan dert möjligen vara så att den svensak polisen plötsligt blivit så intresserad av släktforskning att de oavsiktligt trampat över gränsen för svensk lagstiftning, eller.....

Johan Henrik Friesenheim, karolinen som aldrig gav upp

Den 11 september föreläste författarna till den nyligen utkomna boken om J H Friesenheim på stadsarkivet på inbjudan av NSFF. En anmälan av boken hittar du på sidan 5 i detta nummer.

Ett 25-tal medlemmar hade hörsammat inbjudan och mött upp till drygt en timmes föreläsning om denne plikttrogne man, som alltid gjorde sitt yttersta för att lösa alla möjliga och omöjliga uppdrag i konungens tjänst. Detta i en tid av yttersta armod för hela riket och dess utarmade folk.

Det är omöjligt att inte fascineras av ett så äventyrligt levnadsöde i denna stormaktstidens slutskede.
U.J.



Jakob Jakobsson och Anna Guttorp gav åhörarna en god bild av ett levnadsöde mycket utöver det vanliga. Bilden som visas på duken är den föreställning, som Anna gjort sig av Friesenheim.
Foto: U.J.

Glöm inte bort att då och då gå in på NSFF:s hemsida.

Där finns många värdefulla register där du kan söka efter dina anfäder.

www.norrtelje-sff.se

Där kan du också se vilken litteratur föreningen givit ut och som du kan köpa.

Glöm inte att meddela föreningen din nya adress när du flyttar!

Tegelbruksägaren i Mörtsunda - en utmaning för släktforskaren

På en karta från 1744 finns en tegelugn markerad vid Mörtsunda. Den låg väster om gården ganska nära vattnet. Än idag kan man lokalisera platsen genom en grop, som alltså skulle visa var man hade hämtat lera för tegelframställningen, detta enligt hembygdskaren Åke Södermans åsikt. Tack vare närheten till såväl råmaterial, som lämpliga vattenvägar för vidare transport av det färdiga teglet, förefaller placeringen vid Östervikens strand knappast ha varit slumpartad.

Tegeltilverknningen startas

Det var löjtnanten Jacob Flaxén, troligen född 1699, från Stockholm, som var ägare till gården Mörtsunda från 1737, och i slutet av 1730-talet lät han bygga upp tegelbruket och dess brännugn. Det var också han som anställde yrkeskunniga arbetare. Tegelslagare vid Mörtsunda 1739 var nämligen Matts Peringer och Jonas (Johan) Månsson Lind, enligt samtida noteringar i mantalslängd. Beteckningen tegelslagning uppkom genom så kallad strykning i träformar – eller när lerblandningen var i fastare konsistens – slog man den med en flat klubba i den beslagna träformen.

Dubbelgångare

Att hitta fler upplysningar om löjtnanten Flaxén ställer till en del problem. Det fanns nämligen två personer med samma namn, de var ungefär lika gamla och båda hade titeln löjtnant. Det är med andra ord upplagt för sammanblandning. Stavningen av namnet varierade, men de stavningsnormer – eller snarare brist på sådana – som rådde i början av 1700-talet var inte det så konstigt. Det verkar dessutom som om båda hade värvats till Livgardet i Stockholm, men den saken kan också bero på en förväxling mellan karlarna, vilket andra släktforskare tidigare troligen har råkat göra.

En av löjtnanterna värvades 1714 – alltså vid 15 års ålder – fast det är tveksamt vem av dem det kunde ha varit. Enligt en generalmönstringsrulla från år 1719 så hade Jakob Flackseen (stavning i rullan) varit fänrik vid Björneborgs regemente i den dåvarande svenska provinsen Finland, men han hade befordrats till löjtnant den 27 juni 1718. Det var sannerligen raskt marscherat av en 19-årig yngling!

Det var för övrigt den svenske kungen Gustav Vasas son Johan (sedermera Johan III) och hertig av Finland, som år 1558 grundade staden Björneborg med placering där Kumo älv mynnar ut i Bottenhavet.

Tre olika regementen?

Det verkar som om löjtnanten Flaxén bytte regemente – från Björneborgs till Västerbottens, men tvärs över Bottenhavet är det förstås inte alltför långt mellan de båda militära anläggningarna. Eller också har de två löjtnanterna sammanblandats mer än en gång. En notering i Familysearch anger att Jakob Flaxén gifte sig

med Christina Charlotta Watz (eventuellt Watts eller Watson) i Stockholm den 24 september 1728. Hon var född i Stockholm 1710-08-16 och avled av gulsot i Löfvånger 1782-10-26, 72 år gammal. Jacob Flachsen själv var son till Elisabeth Arensbeck och professorn i Åbo, Johannes Flachsenius.

År 1735 finns i mönstringsrulla för Bygdeå kompani i Västerbottens regemente (Umeå), noterat att, ”Fältväbels Löjtnant Jacob Flachsén / Ålder 36 / Tjänstear här 21 / Födelseort: Stockholm / Generalmönstringsnotering pro 1728: Permitterad till Stockholm för dess sjuklighet, att där låta sig kureras /”. Två Jakob Flaxén bör alltså i så fall ha funnits i Stockholm samma år, varav den ene höll bröllop.

Christina Watz hade vid sin död 1782 varit gift för andra gången med avlidne kaptenen Christopher Hoffenstierna sedan den 26 augusti 1744 och hade bott i Löfvånger en bit norr om Umeå.

Löjtnanten Flaxén hade först varit volontär vid Livgardet i Stockholm och senare haft tjänst vid Björneborgs läns infanteriregemente och troligen också vid Bygdeå kompani i Västerbottens regemente. Men vad man säkert vet är, att han stupade vid slaget vid Willmanstrand den 23 augusti 1741 och då var han löjtnant. Enligt regementets räkenskaper år 1742, så kvitterade hans förra hustru Christina Flachsén ut hans inestående lön i Bygdeå den 12 april 1742. Två år senare gifte hon om sig med sin kapten Hoffenstierna.

Mörtsundalöjtnanten

Löjtnant Flaxén i Mörtsunda finns upptagen i mantalslängderna för Mörtsunda 1736, 1740, 1744, 1745, 1746 och 1747 (”man bor i Stockholm”, står det visserligen 1740) och han kan ju inte: dels ha dött i fält i Finland 1741 och dessutom varit boende i Mörtsunda senare än så! Familysearch uppger att Jacob Flachsen (nu annan stavning igen) skulle ha gift sig med Elisabet Spång den 6 december 1730 i Stockholm.

Enligt en uppgift i forum.genealogi.se så finns Elisabet Spång upptagen i bouppteckningsregister för Stockholm 1764, då som änka efter Jacob Flachsén, löjtnant, Norrsunda, Länna, Uppland. Norrsunda ska förmodligen vara Mörtsunda.

Tegel till bygge i Penningby

Men nu återvänder vi till teglet.

Högst troligt levererades det tegel man slog vid Mörtsunda till Stockholm. Frakterna bör ha gått sjövägen, vilket ju förklarar tegelugns läge nära sjön. Vad man säkert kan konstatera är, att tegel tillverkat i Mörtsunda kom till användning vid byggnation inom Länna socken. Det gamla ålderdomshemmet i Penningby – en rappad byggnad som fortfarande finns kvar nära den nu nedlagda speceriaffären intill länsvägen vid Penningbyån – lät nämligen baronen Johan Gabriel Sack

(1697-1751) bygga av tegel från Mörtsunda 1748-1750. Att han byggde huset var helt och hållet den tidigare härskarinns på Penningby förtjänst, alltså fru Christina Beata Lillie. Hon var född 1677 och var gift med en av Karl XII: s karoliner, Carl Filip Sack (född 1660), men det var hon som ägde Penningby. Hon hade nämligen fått godset i arv av sin farbror, den barnlöse Johan Gabriel Stenbock. Hon var för övrigt dotter till landshövdingen i Uppsala, Axel Lillie, och Maria Elisabeth Stenbock, hovmästarinna hos drottning Ulrika Eleonora den äldre.

På vintern 1708-09 drabbades hon av en svår sorg, när hennes make överstelöjtnanten Carl Filip Sack blev dödligt sårad under strider i Polen och Ryssland i november 1708. Hans soldater begravde honom efter en tid på en kyrkogård i Ukraina i februari 1709. Sonen Johan Gabriel var bara 11 år då fadern gick bort.

Christina Lillie hade med bedrövelse sett den stora nöd som rådde på hennes gods under nödåret 1708, samma år som hennes make dog. Den fruktansvärt stränga vintern 1708-09 drabbade ju också vårt land. Fru Lillie tänkte särskilt på de åldringar som saknade släktingar och som vanligen måste gå från gård till gård – de var så kallade dygnare, vilka skulle vistas vissa dygn på varje ställe.

År 1710 gifte hon om sig med greve Erik Sparre på Stora Sundby i Södermanland och vistades sedan bara tidvis på Penningby slott. Hon levde till 1727. Efter hennes död hittade man ett testamente, i vilket grevinnan Sparre hade bestämt, att det skulle byggas ett ålderdomshem på Penningbys ägor och hon testamenterade dessutom pengar till underhåll för de gamla.

Sonen följde testamentet

Christinas son, baronen Johan Gabriel Sack, genomförde byggnationen och fick betala 1 704 daler kopparmynt för de 20 000 murtegel från Mörtsunda, som gick åt vid bygget. Det kostade honom dessutom 360 daler att frakta allt teglet från Mörtsunda till Penningby och man behövde öra 120 lass med dubbla hästar för att få fram materialet.



Ålderdomshemmet i Penningby. Under 1950- och 60-talen användes huset också som poststation. Postmästare under denna tid var Nils Mattsson. Foto: U. J.

Det finns också noterat att man köpte 4 500 taktegel från Ålön för 546 daler kopparmynt. Trävirke fick man från Långdalen, vilket 15 man åstadkom på en dag.

Ålderdomshemmet byggdes för att rymma sex åldringar och det användes ända till dess Länna socken övertog åldringsvården.

Tegel i Sverige sedan 1100-talet

Tegel (från latinets tegula ”taktegel”) är naturens eget material med en historia, som i Sverige går tillbaka till medeltiden. I Mälardalen hör Mariakyrkan i Sigtuna till de allra äldsta. Tekniken infördes med klosterordenarna och anammades först av kyrkan och kungamakten och med tiden också av adeln. Byggnaderna, främst kyrkor och slott, uppfördes av tegel som i regel slogs och brändes i anslutning till själva byggnadsplatsen. När reformationens och klosterväsendets inflytande upphörde så försvann mycket av hantverksskunnandet också. Under 1600- och 1700-talet förekom istället en betydande import av taktegel från Nederländerna och Schleswig-Holstein. Grundmaterialet – leran – bröts ur lergropar och lämningar av sådana finns över hela landet. På 1600-talet anlades många tegelbruk i Mälardalen, där ett stort antal gods och herrgårdar uppfördes.

Brandsäkrare byggnader

På 1700-talet började de svenska myndigheterna rekommendera, att hus skulle byggas av sten så långt det var möjligt, eftersom de var mer brandsäkra än trähus. Fattighuset i Penningby är ett gott exempel på att tegelhus kan klara en brand - byggnaden står ju fortfarande kvar. Med tanke på att många människor skulle bo i huset och att somliga kunde ha svårt med rörligheten, så var det nog en mycket klok åtgärd, att bygga huset i tegel.

Tegelsten och taktegel mår bäst när de är obehandlade. Tegel kan nämligen ta upp fukt och avge det snabbt igen, och det förstörs därför inte, och likaledes tål tegel frost bra.

Så fort man lägger någon form av ytbehandling på teglet, så minskar man teglets naturliga förmåga att kunna andas. Kortfattat betyder detta att underhåll på ett murat hus uppstår först när man exempelvis målar murverket.

Täckdikning och stenstäder

Tidigare slog man oftast tegel i mindre skala, kanske till och med för en specifik byggnad och det var först på 1800-talet, som större tegelbruk började anläggas. Vid ingången av 1800-talet var de tegelbruk som fanns här i landet små och oftast godsanknutna. Man arbetade med en hantverksmässig teknik för en lokal marknad och ofta var godset självt den enda avnämaren. Tegeltillverkningen skedde under en kort säsong som komplement till annat arbete vid godset.

Det största hindret för en ökad produktion var att marknaden saknades, men en marknad kom att växa fram i flera steg och på flera områden.

Under 1840-talet började täckdikning i lantbruket bli vanligt och samtidigt skapades en växande marknad genom de otaliga bränder i städerna som uppträdde. Det fanns också en allmän önskan om, att försköna städerna efter de kontinentala förebilderna.



Artikelförfattaren Roland Palmquist och Georg Andersson, ägare av gården Mörtsunda 1:6, där leran hämtades. Lergropen är nu delvis återfylld, men ses på bilden slutta ner mot Österviken. Åkern på andra sidan lergropen kallas än idag för tegelvreten. Foto: U.J.

När stenstädernas tid bröt in vid 1800-talets mitt, fick tegelbruken sin verkligt stora renässans. Stenhuskvarteren i exempelvis Malmö, Göteborg, Norrköping och Stockholm slukade stora mängder tegel, bara i Skåne fanns det vid sekelskiftet år 1900 drygt 100 tegelbruk - idag återstår bara några få.

Uppgifterna om Penningby har jag delvis fått underlag till genom en artikel, som framlidne hembygdsforskaren Åke Söderman publicerade i årsskriften "Lännabygden" för ett antal år sedan.

Ifall någon läsare skulle ha nöje av att hjälpa mig att bringa reda i den del som handlar om löjtnant Jakob Flaxén, så skulle jag vara ytterst tacksam. Man hittar mig på www.paroll.dinstudio.se

Roland Palmquist

SMED 2013-2014

Föreningen för Smedsläktforskning lanserar nu sin nya smedskiva, den 8:e i ordningen.

DVD-skivan innehåller person- och släktuppgifter för brukssmeder och deras familjer, främst från 1700-talet, i form av html-sidor. Skivan omfattar närmare 250 000

personer. Även en del bruksbilder ingår på skivan. Man behöver en PC med internetläsare som Explorer eller Firefox för att kunna läsa skivan.

skivan kan köpas från Föreningen för Smedsläktforskning eller i Rötters bokhandel.

Ett bra tips!

De flesta som släktforskar har nog många gånger fundrat på hur man skall sprida all den information man forskat fram under många timmars slit vid mikrofilmsläsare och dator. Nu har tekniken gått framåt inom området bokproduktion, så att det inte är ett oöverstigligt hinder att ge ut en bok till en rimlig kostnad

I Släkthistoriskt Forum nr 3 2013 redovisar Peter Pettersson några tips som är så bra att jag vill delge Anbladets läsare dessa. Den som vill läsa hela artikeln, kan göra detta på Norrtälje stadsarkiv.

Författaren redovisar tre aktörer på denna marknad. *Atremi förlags* VD Per Anders Lundh, menar att det är viktigt att få en kontakt som kan ge råd såväl rörande den produktionstekniska delen som hur boken hantearas när den är klar. Hit räknas t ex marknadsföring och distribution.

Atremi har specialiserat sig på släkt- och hembygdshistoriska böcker. För att trycka en bok krävs ett färdigt manuskript samt bilder och illustrationer i digital form. Om man inte har det sistnämnda blir boken dyrare eftersom förlaget då måste skanna in alla bilder själva.

I runda slängar tar det fyra månader att få fram en färdig bok efter den första kontakten tagits, säger P-A Lundh.

På *Författares Bokmaskin* kan man göra mycket produktionsarbete själv för att sänka priset. En 144-sidig bok i A5-format med mjuka pärmar i 30 exemplar kostar ca 2700 kr inkl. moms.

En tredje aktör på marknaden är *Vulkan Media*, som inte är ett förlag utan ett mediaföretag som hjälper författare att ge ut böcker. Där kostar en bok som ovan 2200 kr inkl moms.

Ju större kunskap man har om datorer och layout desto billigare således. Men hjälp står alltid att få, och visst är det roligt att kunna överraska släkten med en snyggt utformad bok om de gemensamma anorna.

Hur många böcker man skall trycka kan vara en känslig fråga. Troligtvis blir den egna skriften ingen kioskvältare på den allmänna bokmarknaden. Bäst är att börja med en liten upplaga för att pejla intresset. Med den moderna digitala trycktekniken är kostnaderna för att trycka ytterligare böcker vid behov inte så stora.

U.J.